

TARİH KAYNAKLARINDAN ÖZGÜN BİR HADİSÇİ PORTRESİ: ŞA'BÎ

Ahmed ÜRKMEZ

Dr., Bozkır Söğüt İlköğretim Okulu
Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmeni

Giriş

Ricâl ilmi, hadisin geniş inceleme ve araştırma sahası içerisinde önemli bir konuma sahiptir. Hadis rivayetinde bulunan kişilerin isimlerinin, niteliklerinin ve bilhassa hadis nakli konusunda güvenilir olup olmadıklarının tespiti için oluşturulan ve başlı başına bir kütüphane olarak algılanabilecek zenginliğe sahip bulunan ricâl literatürü; tabakât, târîh, büldân, lügât ve benzeri pek çok kitap türünü bünyesinde barındırır. Bu eserlerden bazıları sadece râvinin güvenilirlik oranı hakkında mülâhazalar sunup, senesinde yer aldığı haberlerden örnekler vermekle yetinirken, bazıları da daha detaylı bir tanımla ilgili muhaddisin hayatına ve karakterine dair bilinmeyen noktaları aydınlatma işlevini üstlenir.

Bu araştırma, sadece cerh tadil değerlendirmeleri bağlamında ve rivayetlerinin tahlilini kapsayacak ölçüde değil, çok daha genel bir bakış açısıyla ve insani yönlerine mercek tutarak İslâm ilimler tarihinin merkezindeki bir ilim adamını tanıtmayı amaçlamaktadır. Kısaca 'Şa'bî' nisbesiyle bilinen İmam Ebû Amr Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bî, tâbiîn neslinin seçkin simalarından olup, kendini hemen her alanda yetiştirmiş, İslâmî ilimlerin tümünün oluşumunda küçümsenemeyecek katkıya sahip yetkin bir isimdir. Zevkli ve titiz sünnet yorumu, rengârenk gysileri, serbest tavırları, zengin şiir repertuarı, nüktelerle dolu birbirinden değerli vecizeleri, hem halkla hem de sultanlarla olan yakın ilişkileri, onun sıra dışı yönlerinden bazılarıdır.

İlk bakışta ehli hadisin tepkisini çekebilecek özelliklere de sahip olmasına rağmen, İmam Şa'bî daima el üstünde tutulan bir değer olmuştur. Çünkü o, Kûfe'nin oldukça hareketli ilim ortamında, Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ud ve Abdullah b. Ömer gibi önde gelen sahabîlerden bizzat edindiği bilgi ve tecrübeleri, Peygamberimizin (sav) 500'den fazla arkadaşıyla yüz yüze yaptığı görüşmeleri kendi yetenek ve çıkarımlarıyla birleştirip hadis, fıkıh, tefsir, siyer ve diğer temel alanlarda insanların kullanımına sunabilmiştir.

Bu çalışmada Şa'bî'nin kişiliği ve hadisçiliği biçiminde iki temel başlıkta ve ilgili alt başlıklarda toplanan veriler, tarih kitapları ve biyografik eserlerden destek alınarak sunulacaktır. Böylelikle bir tabiin mensubunun ilmi öncelikleri ve hadis ile sünnete dair görüşleri, bu arada hadislerin yazımı, Ehl-i rey Ehl-i hadis tartışmaları ve benzeri pek çok konu da ele alınacaktır.

I. İmam Şa'bî'nin Kişiliği

Öncelikle Şa'bî'nin hem ilmi kişiliğine, hem de doğumu ve ailesi, arkadaşlarını ve akranları, halkla ve siyasilere ilişkileri, özgün ve karakteristik özellikleri, vefatı ve yankıları gibi hususlara temas edilecektir.

A. Doğumu ve Ailesi

Vaktiyle Yemen'i bir yağmur vurdu. Sel, bir bölgenin altını üstüne getirdi ve üzerinde taştan kapısı olan kubbeli bir yapıyı gün yüzüne çıkardı. Kilit kırılıp içeri girildi. Karşılaşılan manzara ilgi çekiciydi:

Geniş bir sahanlık... Ortasında altından bir döşek... Ve üzerinde bir adam...

"Tuttuk karışladık" diyor, olayın şahitlerinden bilgili bir ihtiyar Yemenli... "Adamın uzunluğu tam on iki karıştı". Üzerinde altından dokunmuş işlemeli bir kaftan, yanında da ucu kırmızı yakutlu altın bir baston vardı. Saçı sakalı bembeyazdı. Saçları iki yandan örülmüştü. Başucundaki kartta Himyerice şunlar yazıyordu:

"Himyer'in Rabbi olan Allah'ım, senin adınla başlarım. Bendeniz Prens Amr oğlu Hassan. Tanrı'dan başka Prens olamaz da, işte öyle...

Emelle yaşadım; ecelle öldüm. Tam 12.000 Prensın kırıldığı Vahzehid günlerinde...

Ben sonuncuları oluyorum. Aman Allah'ım, ne günlerdi o günler!

Zî-Şa'beyn dağına sığındım, beni ölümden korusun diye...

O da tuttu beni ölümün kucağına terk etti!"

Adamın öbür tarafındaki kılıcın üzerindeyse Himyerîce şunlar yazılıydı:

"Ben fenerim yanarım

Bendedir iş savarım!"¹

Sığındığı dağa nisbetle Zî-Şa'beyn diye anılan Prens Amr'ın oğulları zamanla Arap Yarımadasına yayıldılar. Kûfe'dekilere Şa'bîler, Şam bölgesindekilere Şa'bânîler, Yemen'de kalanlara Zî-Şa'b Ailesi, Mısır ve Mağrib'e gidenlereyse Uş'ublar denildi.

Şerâhîl oğlu Âmir, bu sülâlenin Kûfe koluna mensuptur ve Şa'bî diye bilinir. Kendisini Hemdânîlardan sayanlar da vardır. Künyesi Ebû Amr'dır. Annesi

¹ Bkz: İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed el-Basrî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, Beyrut 1968, VI/247; Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, Beyrut 1985, IV/298; *Tezkiratü'l-huffâz*, Beyrut 1956, I/80-81.

Celûlâ² esirlerinden, babası ise adı geçen Yemen prensinin torunlarındanır. Kendisini yakından tanıyan Asma'înin beyanına göre hicri 17'de Kûfe'de doğan³ Şa'bî, doğum tarihini o yıl gerçekleşen olaya atfen "Celula senesinde doğdum"⁴ sözüyle belirtmiştir.

Şa'bî'nin ailesi ve çocukları hakkında pek fazla bir bilgiye sahip değiliz. Ne var ki, Emevîlerin meşhur şairlerinden Hemdânî A'şâ (83/702) ile karşılıklı bir enişte-bacanak ilişkisi geliştirdiklerini,⁵ dolayısıyla Şa'bî'nin hem evli hem de bir kız kardeşe sahip olduğunu biliyoruz. Ayrıca Şa'bî'nin bir de ikiz erkek kardeşinin olduğu, vücudunun çelimsizliğini yüzüne vuranlara "Ne yapayım; rahimde izdiham yaşamışım" diye cevap verdiği⁶ yönünde nakiller vardır.

B. Eğitimi ve İlgilendiği Branşlar

Süfyân b. Uyeyne'nin "Ben üç tane âlim bilirim: İbn Abbâs, Şa'bî, Sevrî"⁷ sözleriyle ilmini takdir ettiği İmam Şa'bî'nin bilgi birikimini temel İslami ilimler; tanışıp görüştüğü, konuşup tartıştığı mesâî arkadaşlarını ise sahâbeyi görenlerin üst tabakası (kibâr-ı tâbiîn) oluşturur. Aslında onun ilgilendiği branşlar da, söz konusu branşlarda yaptığı çalışmalar ve sağladığı katkılar da birer tez konusu olabilecek kapasitededir. Burada makale sınırları çerçevesinde yapılması düşünülen ise, konuyu genel hatlarıyla takdim etmek ve gerek branşlar gerekse ilim adamlarıyla ilgili bilgileri özetlemeye gayret ederek sırasıyla sunmak olacaktır.

I. Hadis

Hadis, Şa'bî'nin dünya görüşünün ve ilim anlayışının temelini teşkil eder. Hayatı boyunca hadisle ilgilenmiş, "Yirmi yıldır, katıldığım oturmaalarda rivayet edilen hadislerden bilmediğim hiç çıkmıyor ve daima olayı anlatanlardan daha iyi

² Celûlâ Olayı, Hazret-i Ömer zamanında ve Sa'd ibn Ebi Vakkas'ın başkomutanlığı sırasında Celûlâ denilen yerde Müslümanlarla İranlılar arasında gerçekleşen ve İranlıların hezimetiyile sonuçlanan şiddetli savaştır. Hicri 17'de, Hz. Ömer'in halifeliğinin dördüncü yılında vuku bulmuştur. (Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/295)

³ İbn Hallikân, Ebu'l-Abbas Şemsüddin Ahmed ibn Muhammed, *Vefeyâtü'l-a'yân*, Beyrut 1978, III/15.

⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI/248; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/295; *Tezkiratü'l-huffâz*, I/84.

⁵ Bkz: Kılıç, Hulusi, "A'şâ", DİA, III/545-546. Ebû Nuaym "Şa'bî'nin kız kardeşi, Hemdan'lı A'şâ'nın; Hemdan'lı A'şâ'nın kız kardeşi ise Şa'bî'nin eşiydi" açıklamasına ve bu ikilinin başından geçen bir rüya tâbiri hâdisesine yer verir. Buna göre, A'şâ rüyasında bir eve girdiğini, içerden sağ eline buğday sol eline arpa alarak çıktığını, ama kapıda arpanın sağ eline buğdayın sol eline geçtiğini gördüğünü Şa'bî'ye söyler. O da "Rüyan doğru çıkarsa Kuran'la şiiri deş tokuş edeceksin" der. A'şâ ilerlemiş yaşına ve mahallesinin imamı ve hocası olmasına rağmen bir süre sonra şiire atılır. Bkz: Ebû Nuaym, Ahmed ibn Abdillâh el-Isbehânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ*, Beyrut, 1967, IV/325.

⁶ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/297; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, Beyrut 1978, III/15.

⁷ İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbuddîn Ebu'l-Fadl Ahmed ibn Ali, *Tehzîbu't-tehzîb*, Dâru Sâdir, I. Baskı, Beyrut 1968, VI/67; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/300; *Tezkiratü'l-huffâz*, I/82.

bildiğimi görüyorum”⁸ diyebilecek seviyeye gelmiş ve kendine has eleme ve anlama metotları geliştirmiştir. Bu prensip ve metotlara, onun hadisçiliğini mercek altına alan ikinci bölümde yer verilecektir.

2. Fıkıh

En çok emek verdiği sahalardandır. Hukuk felsefesi ‘dîne fazla şahsî düşünce karıştırmama’ prensibine dayanır. Derin hadis ve siyer bilgisinden, hukuk alanında son derece yararlanır. Yeri geldiğinde muhataplarına şiirli cevaplar verir, beyitler okur.⁹ Hatîb el-Bağdâdî (463/1071), Şa'bî'nin İslam Hukukuyla ilgili iki kitabının olduğundan bahseder.¹⁰

Şa'bî, Hz. Ali'nin bir suçluyu Perşembe günü dövdürüp (celd), Cuma günü taşlattığına (recm) ve “Onu Allah'ın kitabı gereğince dövdürdüm ve Rasulullah'ın (sav) sünneti gereğince de taşlatarak öldürdüm” dediğine bizzat şahit olmuştur.¹¹ “Ömer'in birbirine benzemeyen yüzlerce meselede nasıl davrandığını ezbere bilirim” diyen de kendisidir.¹²

Devletçe sayıldığı kadar insanlarca da sevilen bir kadıdır. Fetvalarında gözle görülür bir serbestlik söz konusudur. Kufe'nin kırk yıllık kadısı Kadı Şureyh (80/699) ile yakın dosttur. İmam Ebû Hanîfe (150/767) ve hocası Hammad'a (120/738) dair eleştirel görüşleri ise, bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

3. Kiraat

Müslümanların bu en asil ilmini, yine bu ilmin en emektar ve tecrübeli öğreticisi olan Ebu Abdurrahman es-Sulemi'den (73/692) ve Alkame b. Kays'tan (62/682) arz yoluyla almıştır. “Kiraat sünnettir. Onun için, ilkeleriniz nasıl okuduysa

⁸ Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, I/88; *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/301, 307-308.

⁹ “Allah rahmet eylesin, Şa'bî'ye ‘Bir adam ötekine yumruk atmış; zavallının gözü moranıp fenalaşmış, ne yapalım?’ diye sordular. Şöyle cevap verdi:

بأخفافها مأوى توباً مضجعاً

لها أمرها حتى إذا ما توتأت

SÜİFD / 28

128

Bakalım, yerleşince durumuna bakalım Bakalım, yatağına kılığına bakalım

Yani hemen hüküm verilmeyip zamana bırakılır. Son durum görülünce karar verilir.” (Zemahşerî, *Ebu'l-Kâsım Cârullah, el-Fâik fî ğarîbi'l-hadîs*, Mısır 1971, II/241.)

¹⁰ Bu kaynaktaki bilgilere göre, iki eserden birisi İslam miras hukukuna (Ferâiz), diğeri ise İslam ceza hukukuna (Cerâhât) dâirdir. Bkz: Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit, *Târîh-u Bağdâdî*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, I. Baskı, Beyrut trs., XII/232; İbn Asâkîr, Ebu'l-Kasım Ali İbnu'l-Hasen, *Târîhu Medineti Dimeşk*, Beyrut 1995, XXV/363.

¹¹ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/329. Ayrıca Şa'bî'nin Hz. Ali'den bu rivayeti ve senedinin tenkidi için bkz: Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Bağdâdî, *el-Müsned* (thk. Şuayb Arnavut ve diğerleri), I. Baskı, Beyrut 1999, II/121-122 (716).

¹² Serahsi, Şemsuddîn Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed (490/1090), *el-Mebsût*, Daru'l-Ma'rife, 2. Baskı, Beyrut 1398, XVI/84.

siz de aynen öyle okuyun” diyen odur.¹³ Kûfe'nin kurrâları Şa'bî'ye 'Pîrimizsin' diye hitap ederlerdi.¹⁴

4. Tefsir

Arap dilini son derece iyi bilmesine rağmen -sonucu belli net açıklamalar hariç- tefsirden uzak durmuştur. Çünkü ona göre “Tefsir, Allah'tan rivayette bulunmaktır”¹⁵ ve “Kuran'a yalan atan kişi Allah'a yalan atmış olur”.¹⁶ İnsan sorumluluğunu bilmelidir. Şa'bî, Ebû Sâlih'in kulağını tutup şöyle dedi: “Kuran'ı tefsir edersin ama Kuran okumazsın!”¹⁷

5. İslam Tarihi

Asr-ı Saâdeti savaşlarıyla ve barışlarıyla en iyi bilenlerdendir. *Târîh-i Taberî*'nin, *el-Bidâye ve'n-nihâye*'nin satırlarında sık sık ismine rastlanır. Bilhassa tarihte kendisinden çok emin ve iddialı konuşur.¹⁸ İlk Müslüman'ın Hz. Ebu Bekir,¹⁹ ilk meşit yapanın Ammâr b. Yâsir,²⁰ Rıdvan bey'atında Peygamberimiz'e (sav) ilk bey'at edenin Ebû Sinan el-Esedî olduğu²¹, Hayber'in alındığı gün Habeşistan muhaciri amcazadesi Ca'fer b. Ebî Tâlib'i karşısında bulan Rasûlullâh'ın (sav) ona sarılarak “Hangisine sevineceğimi bilemiyorum: Hayber'in fethine mi, Ca'fer'in gelişine mi?” buyurduğu²² bize hep Şa'bî vasıtasıyla ulaşan değerli bilgilerdir.

6. Arap Dili ve Edebiyatı

İmam Şa'bî'nin saf Arap karakteri, özellikle edebiyatta kendisini gösterir. O bir şiir müptelasıdır. Bir gün kendisinden “Söyle bana, Arapların en hikmetli ve

¹³ İbnu'l-Cezerî, Şemsüddîn, *Ğâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*, Matbaatü's-Se'âde, Kahire 1932, I/350.

¹⁴ Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, I/85.

¹⁵ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/321. İbn Asâkîr, *Târîhu medineti Dimeşk*, XXVI/365.

¹⁶ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/312. Bu kaynakta Şa'bî'ye ait nâdir tefsir örneklerinden bazıları mevcuttur.

¹⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/308; *Tezkiratü'l-huffâz*, I/83. Zerkeşî de, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân* isimli eserinde Şa'bî'yi 'tefsirden çekinen ve ihtiyatlı davranan selef üyeleri' arasında göstermekte ve Şa'bî'nin, Ebû Sâlih'in tefsirciliğini beğenmediğini bildirmektedir. (Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân* (thk. Yûsuf Abdurrahman el-Mer'aşîf), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1990, I/101 ve II/296)

¹⁸ Örneğin o şöyle der: “Kendisinden başka Allah olmayan Allah'a yemin ediyorum! Bu işe (Cemel'e) sadece ve sadece altı Bedirli bulaşmıştır. Yedincileri yoktur” Bkz. Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir, *Târîhu'r-rusul ve'l-mulûk* (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Mısır 1970, IV/24-35.

¹⁹ Taberî, *Târîhu'r-rusul ve'l-mulûk*, II/314.

²⁰ İbn Hişâm, *es-Sîra en-nebeviyye* (thk. Mustafa es-Sekka), Daru'l-Hayr, Beyrut 1992, I. Baskı, II/107.

²¹ İbn Hişâm, *es-Sîra en-nebeviyye*, III/246-247.

²² İbn Hişâm, *es-Sîra en-nebeviyye*, IV/3.

özlü sözleri nelerdir?" diye ricada bulunan Halife Abdülmelik b. Mervân'a (86/705) birbirinden güzel on bir edebî beyitle karşılık verir.²³

Şiir birikimi tüm zamanların en büyük şairlerine parmak ısırtacak zenginlik-teydi. Emeviler döneminin Hıristiyan saray şairi Ahtal (92/710), Halife Abdülmelik'in huzurunda gerçekleştirdikleri bir oturumun çıkışında, kuliste Şa'bî'ye şunları söylemişti: "Büyüğümsün; üzerime gelme. Sen değişik değişik kaplardan daldırıyorsun; bense tek bir kaptan dolduruyorum!"²⁴

O'nun "En az rivayet ettiğim şey şiirdir. Ama sizi temin ederim, istesem hiç durmadan ve tekrar da etmeden bir ay size şiir okuyabilirim"²⁵ sözü aslında her şeyi anlatmaktadır. "Yaş kaç oldu hocam?" diye soranlardan fetva isteyenlere, hatta kendisine hakaret edenlere bile beyitlerle mukabelede bulunması da edebî yeterliliğini ispatlayan ilginç bir nokta sayılabilir.

"ليست الأحلام في حال الرضيناها الأحلام في وقت الغضب"

Ağırbaşlılık dediğin rızamızda değil ki! Benim bildiğim hilm, kızgın iken geçerli!²⁶

C. Arkadaşları ve Akranları

Şa'bî'nin belli bir ders halkası oluşturup düzenli eğitim verdiğine veya belirli bir ilmi çalışma grubuna dâhil olup etkinlik gösterdiğine dair açık veriler mevcut değildir. Bilakis herhangi bir kesimle sınırlı kalmadan sade vatandaştan sultanın kendisine kadar herkesle sürekli iletişim içinde olmuştur.

Dolayısıyla onun akranlarını, arkadaşlarını veya talebelerini sayıp dökmek ve tek tek tanıtmak neredeyse imkânsızdır. Bu başlık altında, Kûfe ekolünün en önemli iki temsilcisi olarak nitelendirilebilecek ve İmam Şa'bî ile yakından ilişkili iki isme, İbrahim en-Nehaî (95/713) ve İmam Ebû Hanîfe'ye (150/767) yer vermekle yetinilecek ve Hasan-ı Basrî (110/728), Hammâd b. Ebî Süleymân (120/738) ve A'meş (148/765) gibi pek çok âlime temas edilemeyecektir.

²³ Bu beyitler on bir ayrı şaire aittir. Sırasıyla: İmru'l-Kays, Zuheyr, Nâbiğa, Adıyy b. Zeyd, Tarfe, Abîd, Lebîd, A'şâ, Hutay'a, Hâris ibn Amr ve Şemmâh. Bkz: İbn Asâkîr, *Târîhu medineti Dimeşk*, XXV/389-392.

²⁴ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/311.

²⁵ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/301-302; *Tezkiratü'l-huffâz*, I/84; İbn Asâkîr, *Târîhu medineti Dimeşk*, XXV/352; İbnu'l-Cevzî, Cemaluddin Ebu'l-Ferac, *Sıfatu's-safve* (thk. Mahmud Fahuri), Daru'l-Ma'rife, Beyrut trs, III/75.

²⁶ "Bu beyitleri dilinden düşürmezdi" (İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, III/16). "Bu beyitlerin hastasıydı" (İbn Asâkîr, *Târîhu medineti Dimeşk*, XXV/382.)

I. İbrahim en-Nehaî

Kufeli, Hanefî mezhebinin gelişiminde büyük emeği ve katkısı olan bir ilim adamıdır. Şa'bî'ye pek yaklaşmayan Hammâd'ın sürekli olarak danıştığı isimdir.

Kaynaklarda adı Şa'bî ile bitişik geçer. Birisi hadise hâkim, birisi fıkhîta üstat olan bu ikili birbirlerini tamamlar niteliktedir. Nitekim İmam Şa'bî şöyle demiştir: "İbrahim bir fikh ocağında yetişti. Fikhını öğrendi, geldi bizimle çalıştı. Ve hadîsimizin özünü kaptı. Ailesinden aldıklarıyla bizden edindiklerini birleştirdi."²⁷

İbrahim en-Nehaî, yaşıt olmalarına rağmen, Şa'bî'ye derin hürmet duyar, o geldiğinde ayağa kalkar, yer verir. Ve "Şa'bî ile İbrahim bir araya geldiklerinde İbrahim hep susardı."²⁸

Kaynaklarımızda bu iki ilim adamının mukayesesi yapılmakta ve şöyle denilmektedir: İbrahim kıyasçı, Şa'bî ise eserci idi. Normal şartlar altında Şa'bî hareketli ve serbest, İbrahim çekingen ve tutuk olur; fetva geldiğinde Şa'bî çekingenleşir, İbrahim ise açılır ve konuşur da konuşurdu.²⁹

Hicri 95 senesinde İbrahim en-Nehaî toprağa verildikten sonra Kûfe kabristanından ayrılırken Şa'bî şöyle demişti: "En âlim insanı gömdünüz."

Şaşırıp "Hasan'dan da mı?" diye soranlara da, "Evet, Hasan'dan da. Basralılardan da, Kûfelilerden de, Şamlılardan da, Hicazlılardan da bilgilydi" şeklinde cevap vermiştir.³⁰

2. Ebû Hanîfe

Ebû Hanîfe, İmam Şa'bî'nin akranı olmaktan ziyade, talebesi konumundadır. Zehebî'nin ifadesiyle "O, Ebû Hanîfe'nin bir numaralı hocasıdır."³¹ Aynı zamanda o, genç Ebû Hanîfe'yi keşfeden ve ilme sevk eden kişidir. Bu ilginç olayı bizzat İmam-ı A'zam'dan dinleyelim:

"Bir gün Şa'bî'nin yanından geçiyordum. Oturuyordu. Beni yanına çağırdı ve "Kimlerle görüşüyorsunuz?" diye sordu. "Çarşıyla ilgileniyorum" dedim. "Pazar bağlantılarını kastetmiyorum; ilim adamlarından kimlerle ilişkin var?" dedi. "Onlarla pek yakınlığım yok efendim" diye cevap verdim. Bunun üzerine bana dedi ki:

²⁷ M. Zâhid el-Kevserî, *Fikhu ehli'l-İrâk ve haîsuhum*, (thk. Abdulfettah Ebu Ğudde), Mektebetü'l-Matbuatü'l-İslamiyye, s. 47.

²⁸ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/303; İbn Asâkîr, *Târîhu medineti Dimeşk*, XXVI/367. İbnu's-Salâh'ın *Ulûmu'l-hadîs*'inde 'Muhaddisin Âdâbi' başlığı altında yazdığı "Sonra şu da var: Bu işi kendisinden daha iyi bilen birisinin huzurunda hadis rivayetinde bulunmak muhaddise yakışmaz. İbrahim ile Şa'bî bir araya geldiklerinde İbrahim ağzını açmaz, tek kelime konuşmazdı" satırları herhalde bu nakillere dayanmaktadır. Bkz: İbnu's-Salah, Ebû Amr Osmân b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî, *Ulûmu'l-hadîs*, (thk. Nûruddîn 'İtr), Dâru'l-Fikr, I. Baskı, Dimeşk 1986, s. 239.

²⁹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/303; *Tezkiratü'l-huffâz*, I/82 vd.

³⁰ Kevserî, *Fikhu ehli'l-İrâk ve hadîsuhum*, s. 47.

³¹ Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, I/79.

“Aman ihmal etme. İlimi de düşün, âlimlerle de çalış. Çünkü ben sende uyanıklık ve hareket görüyorum.” Sözü gönlümde yer etti. Çarşığı pazarı boş verip ilim öğrenmeye başladım.”³²

Bu olay gerçekleştiğinde Ebû Hanîfe yirmi yaşını aşmamış olmalıdır. Çünkü kendisi hicrî 80 doğumludur; İmam Şa'bî kendisinden net altmış yaş büyüktür ve en önemlisi genç Ebû Hanîfe daha ilme başlayacak, mesafe alacak ve 'haram olan bir şeyin adanması' konusunu tartışmak için üstadın kapısını çalacak ve hatta tartışmadan galip ayrılacaktır:

“Ebû Hanîfe, Şa'bî'nin yanına geldi ve ona bu meseleyi [yani günah olan bir şeyi yapmayı adamanın hükmünü] sordu. Şa'bî “Bir şey gerekmez; çünkü adanan şey günah bir şeydir” dedi. Bunun üzerine Ebû Hanîfe “Peki ama zıhar da günah değil mi? Allah onun kefareti emretmiş?” deyince Şa'bî şaşırıldı kaldı. “Ah, sen de şu bizim reycilerdensin!” dedi.³³

Biz, daha başka nakillerde, İmam Ebu Hanîfe'nin, ölümüne kadar Şa'bî ile ilişkiyi kesmediğini ve onu “Şa'bîyi görürdüm. İpek giyerdi, şairlerle yârenlik ederdi” diyerek etrafındakilere anlattığını görüyoruz.³⁴

D. Halkla İlişkileri

Ünlü hadis râvisi A'meş'in “Kendisiyle görüştüm. Çok düzgün konuşan gayet fasih bir Arap'tı”³⁵ ifadesiyle tanıttığı Şa'bî'nin dikkat çeken yönlerinden birisi de popülerliğidir. Halkla kurduğu ilişkilerin niteliği, Nasreddin Hoca'nın (683/1284) durumunu andırır niteliktedir. Gerek bire bir diyaloglarda, gerekse toplu ders ve fetva oturumlarında halkla arasında herhangi bir anlaşma sorununun yaşandığı tespit edilmemiştir.

Kaynaklardaki bilgilere göre, resmi görevlerde bulunmasına rağmen, Şa'bî'nin Kufe'de belli bir mekânı yoktu. Çarşı pazarda dolaşır, olayları yerinde ve

³² Bkz: Muhammed Ebû Zehra, Ebû Hanîfe, Kahire, 1947, s.18-19; Konya, 1973, s. 23. İbn Hacer el-Heytemî de bu noktaya dikkat çeker: “Daha önce de belirttiğimiz gibi, sağlıklı olan, onun Kûfe'de doğduğu, orada büyüdüğü, ilk gelişim çağında kendisini yetiştirdiği sahabelerden ilim almaya motive edecek birisiyle karşılaşmadığı, dolayısıyla alışverişle uğraştığı, bu halin Allah karşısına İmam-ı Şa'bî'yi çıkarana kadar devam ettiği, ilimle ilgilenmeye, âlimlerle oturup kalkmaya uyanmasının Şa'bî sayesinde olduğu, Şa'bî'nin ondaki uyanıklığı ve necipliği fark ettiği için böyle davrandığı ve İmamın sözü kalbine düşünce çarşığı pazarı bırakıp ilme yüklendiğidir.” İbn Hacer el-Heytemî el-Mekki, *el-Hayratu'l-hisân fî menâkibi'l-İmâmi'l-A'zam Ebî Hanîfe en-Nu'mân*, Mısır 1304, s. 26.

³³ Serahsî, *el-Mebsût*, VIII/142.

³⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI/251.

³⁵ İbn Asâkir, *Târîhu medineti Dimeşk*, XXXVI/377.

anında halletmeyi severdi.³⁶ "Gerçek ilim adamı, bilince gururlanmaz; öğretirken de sıkılmaz" derdi.³⁷

Bir adam vardı. Evinin ihtiyaçlarını gidermek için çarşıya iner, yolu mescide uğrar, 'Gireyim de iki rekât namaz kılayım; sonra gider alacağımı alırım' der, Şa'bî'nin konuştuğunu görür, dinlemeye oturur ve yapacağı işlerin zamanı geçip de çarşı kapanana kadar kalırdı. Sonra da Şa'bî'ye şöyle seslenirdi: "Hey ihtiyaçları donduran! Hey ihtiyaçları öldüren!"³⁸

İşte Şa'bî'nin -ilim adamlığıyla paralel yürüttüğü- bu popülerliği İbn Sîrîn (I 10/729) tespit etmiştir:

"Şa'bî'ye sarılın. Kûfe'ye geldiğimde kocaman bir ders grubu vardı, kendisinden her an fetva isteniyordu ve o günlerde Rasûlullah'ın (sav) ashabına her yerde rastlanabiliyordu."³⁹

Peki bu yoğun ilginin temelinde ne vardır? Kanaatimizce asıl neden Şa'bî'nin toplumu ve insanları iyi tanınması,⁴⁰ etkileyici bir dile sahip olması, hazırcevaplığı ve üstün bilgisidir. Bu arada ilginç bir bağlantı olarak, 'Şa'bî' kelimesinin Arapçada ifade ettiği 'halkla yakın ilgili' anlamına da değinmek uygun olacaktır.

E. Siyasilerle İlişkileri

Dönemindeki âlimlerin genel tutumunun aksine idarecilerden uzak kalmayan Şa'bî, sultanlara yıllarca danışmanlık, elçilik,⁴¹ hocalık, şairlik, kadılık,⁴² yoldaşlık

³⁶ "Şa'bî ile beraber yürüyordum. Geldiğini gören bir adam kalktı ve şunu sordu: Ramazandan bir gün önce oruç tutmaya başlayanlar hakkında ne diyorsunuz?..." (Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/315)

³⁷ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/323.

³⁸ İbn Asâkîr, *Târîhu medineti Dimeşk*, XXV/377.

³⁹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/300 ve 302; *Tezkiratü'l-huffâz*, I/82; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/310; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-safve*, III/75.

⁴⁰ Bu tanıma iki yönlüdür. Birincisi Mekhul'e "Geçmiş sünneti Şa'bî'den daha iyi bilene rastlamadım" (İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI/254; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-safve*, III/75) dedirten maziye tanıma; diğeri ise tamamen kendisine ait olan sosyolojik tespitler ve psikolojik gözlemlerdir. Grup psikolojisini anlatan "sınıf kalabalıklaşınca ya fiskos olur, ya gümbürtü" (Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/323) sözü, "Peygamberinden sonra anlaşmazlığa düşen tüm toplumlarda ehl-i batıl ehl-i hakkı yenmiştir" (Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/313) açıklaması, sünnetullâhi vurgulayan "Allah grupları topluluklara asla baskın çıkarmaz" (Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/315) cümlesi ve "Zamane çocuklarının ırzlarını, kısalan ömre karşılık çoğalan akıl oluyor" (Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/324; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/313) gözlemi, onun topluma seçici bir gözle baktığını göstermektedir.

⁴¹ Halife Abdülmelik b. Mervân, Bizans imparatoruna elçi olarak Şa'bî'yi göndermiştir. İmparator, Şa'bî'nin her soruya karşılık verişine hayran kalmış, hiç âdeti olmamasına rağmen onu günlerce ağır-lamıştı. Sonunda Şa'bî artık dönmek istediğini bildirmiş, kendisine "Siz memleketinizin hanedanından mısınız?" diye soran İmparator, "Hayır; ben öylesine bir Arap vatandaşım" cevabını alınca, Halifeye iletilmek üzere eline bir kâğıt tutuşturmuştu. Dönünce kâğıdı okuyan Abdülmelik içindekileri Şa'bî'ye de aktarmış; "İçlerinde bu varken hala başkasını başkan seçen bir toplum... Pes yani!" yazısını göstermiş ve aralarında 'İmparatorun amacının ne olabileceği' konulu bir konuşma geçmiştir. Olayın Şa'bî'nin ağızından anlatımı ve ayrıntıları için bkz: İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, III/13; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/304.

ve rehberlik yapmıştır. Öte yandan, ilişkilerinde şahsiyetli ve mütedeyyin davranıldığı, yeri geldiğinde tavır koyup "İsterse Abdülhamid'in oğlu olsun!"⁴³ dediği ve hatta icabında silahına sarılıp Haccâc'a (95/714) karşı ayaklandığı da bilinmektedir.

Zamanının etkin gözlemcisi ve bu noktada Şa'bî ile aynı yolun yolcusu olan edebiyatçı yazar Câhız'ın (255/869) tespitlerine göre "Doğrusunu söylemek gerekirse, Şa'bî, sultanını idare ediyordu"⁴⁴ ve "Abdülmelik b. Mervân'ın çocuklarına öğretmenlik yapıyordu."⁴⁵

İmam Şa'bî'nin idare etmekte belki de en fazla zorlandığı ve riske girdiği olay İbnü'l-Eş'as olayı olmuştur. Bu hadisenin gelişimini anlatan Zehebî (748/1347), Irak'ın Kuran ehli, sâlih hocalarının 'zulmetmesi ve namazı geciktirmesi' nedeniyle Haccâc'a karşı çıkıp ayaklandıklarını, isyanı başlatanın eşraftan sözü dinlenir bir adam olan Abdurrahman ibnü'l-Eş'as olduğunu, yüz bini aşkın insan toplayarak savaştığı Haccâc'ı mağlup etmeye çok yaklaştığını, ama sonuçta yenildiğini ve Haccâc'ın "karşı taraftan eline geçirdiği kim varsa hepsini öldürdüğü" belirtmektedir.⁴⁶

Bu olaydan önce Haccâc ile de yakın iletişimi olan Şa'bî, savaşta Kûfe'nin kurûları ile birlikte İbnü'l-Eş'as'ın yanında yer almış, savaş meydanında iki ordunun ortasına geçip Haccâc hakkında ağır beyanlarda bulunmuş ve mağlubiyetten sonra dokuz ay süreyle ev hapsi yaşamak zorunda kalmıştır.

Ardından Fergana'ya giden Şa'bî, Kuteybe b. Müslim'e (96/715) sığınmış, ama onun orada olduğunu öğrenen Haccâc, Kuteybe'ye "Yanıdaki Şa'bî! Kaçırırsan elini ayağını doğranım ve seni derhal azlederim!" diye mektup yazmış ve Kûfe'ye dönüşünde de ezizyet görmekle birlikte önceki ilişkileri sayesinde öldürülmekten kurtulmuştur.⁴⁷

⁴² Şa'bî, Ömer b. Abdülaziz'in Kufe kadısıdır. Bkz: İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI/252; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VI/67.

⁴³ Abdülhamid, Ömer b. Abdülaziz'in Irak valisiydi. Şa'bî'yi kadılığa o getirmişti. Bkz: İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI/252.

⁴⁴ Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Kinânî, *Rasâilü'l-Câhız*, Mektebetü'l-Hancî, Kâhire 1979, II/206.

⁴⁵ Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Kinânî, *el-Beyân ve't-tebyîn*, Beyrut 1993, s. 243.

⁴⁶ Zehebî, *Siyeru'l-âlemi'n-nubelâ*, IV/306-307. Bu mücadelede, savaş sonrasında yakalanan büyük alim Saîd b. Cübeyr, Haccâc'ın huzurunda idam edilmiş ve Mekkeli tefsir ustası Mücâhid de Haccâc'ın ölümüne kadar zindanda kalmıştır. Bkz: Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı enbiyâ ve tevârih-i hulefâ*, Bedir Yayınevi, İstanbul 1976, I/700, 706-707.

⁴⁷ Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, I/85-86.

F. Şîa Karşıtlığı

Önceleri Şîi olan Şa'bî, zamanla onların yanlış gidişlerini gördükçe ve sevgisini kaybedince Şîi görüşleri terk edip cephe almıştır. Hayatının geri kalan bölümünde Şîileri ciddi biçimde eleştirmiştir.⁴⁸

Gün geçtikçe muhalefeti sertleşmiş, "Kuş olsalar akbaba, dört ayaklı olsalar yaban eşeği olurlardı!"⁴⁹ gibi ağır ifadelerle konuşmaktan çekinmemiştir. Kendisinin hadise duyarlı olması, Şîi kitlenin ise Rasulullah'a (sav), arkadaşlarına ve bilhassa Hz. Ali'ye yalan haberler isnat etmesi, tartışmayı körüklemiştir.

"Bu ümmette Ali'nin üzerine yalan konuşulduğu kadar hiç kimseye konuşulmamıştır"⁵⁰ diyen Şa'bî, etrafındakilere Şîa'dan uzak durmaları konusunda telkinlerde bulunmuştur: "Salih müminleri ve salih Hâşimoğullarını sevin; Şîi olmayın!"⁵¹

Şa'bî'nin Şîa aleyhindeki sözleri özellikle Râfîzîlere reddiye sadedinde yazılan eserlerde geniş biçimde nakledilmektedir. Sözgelimi Şa'bî'nin samimi dostu Mâlik b. Miğvel'e Şîaya ilgili olarak verdiği bir tavsiyesi şöyledir:

"Bu akımlara karşı sizi uyarıyorum. İslâm'a ne âşik olduklarından, ne akıbetlerinden korktuklarından girmişlerdir. Varsa yoksa ehli İslâm'a kinlerinden bunu yapıyorlar. Ali (ra) bunları ateşle yaktı; olmadık yerlere sürdü. Abdullah b. Sebe de bunlardandır. Aslen San'âli bir Yahudi'dir..."⁵²

"Mâlik ibn Miğvel Şa'bî'ye şunu sordu: Bunlardan niye ayrılmıştın?

Şa'bî "Kof kütüklerle, içi boş hayallerle uğraşıyorlardı" dedi ve şöyle devam etti:

"Bak Mâlik; boyunlarınızı bana köle olmasına verin desem verirlerdi. Evimi altın doldurun desem doldururlardı. Hatta şu evimi haccedeceksiniz desem yaparlardı. Ali'nin ağzından söyleyeceğim bir tek yalana karşılık emin ol bunların hepsini yaparlardı. Ama asla!"

"Mâlik; ben ne kadar yanlış akım varsa hepsini inceledim. Bunlardan daha aptalını da görmedim. Kuş olsalar akbaba; dört ayaklı olsalar yaban eşeği olurlardı. ... Bozmak istiyorlar. Yahudi lider Yuşa oğlu Pavlos Hıristiyanlığı nasıl bozduysa bunlar da İslâm'ı öyle bozmak istiyorlar..."⁵³

⁴⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI/248.

⁴⁹ İbn Asâkîr, *Târîhu medineti Dimeşk*, XXVI/373; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI/248.

⁵⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/295; *Tezkiratü'l-huffâz*, I/84.

⁵¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI/248.

⁵² İbn Teymiyye, *Mecduddîn Ebu'l-Berakât el-Harrânî, Minhâcu's-sunneti'n-nebeviyye*, Mektebet İbn Teymiyye, Kâhire 1989, I/23.

⁵³ İbn Teymiyye, *Minhâcu's-sunneti'n-nebeviyye*, I/28-33. İlerleyen bölümlerde Şîa ile Yahudiler arasındaki ilginç benzerliklere dikkat çekilmektedir.

G. Karakterinden Çizgiler

"Borçlu giden tüm akrabalarımın borçlarını ödedim. Asla hiçbir köleme tokat atmadım. Milletin toplanıp baktığı şeyler için de sevgili gözlerimi yormadım"⁵⁴ diyen Şa'bî, en az bilgisiyle gördüğü alaka kadar sempatik tavırlarıyla da ilgi toplamıştır. Karakterinden çizgiler başlığı altında onun kendine has yönlerine temas edilecektir.

I. Giyim Kuşamı

Şa'bî'yi anlatanlar, onun lüks ve gösterişli elbiselerini anlata anlata bitiremezler. Kimisi "Onu aslan postu üzerinde otururken gördüm"⁵⁵ derken, kimisi de "Samur kürkleri içinde ve tilki derileri giyinerek namaz kıldığını"⁵⁶ söyler.

İmamın sevdiği ve çok giydiği renklerin başında kırmızı ve yeşil gelir. Kırmızı benekli keten bir eteğinin olduğu, ridâsını omzuna almadan namaz kıldığı, sık sık kınalandığı gelen bilgiler arasındadır. Ayrıca ipeğe yakın maddeler giydiği de belirtilmektedir.

2. Eleştirelliği

Zemahşerî (538/1143), Musa-Hızır kıssasını değerlendirirken şu tespiti yapmaktadır: "Yanlış bir uygulamayı gözlemlediği anda, düzeltici yapıda olan bir kişinin içini sarıveren hamiyet, hakikaten dayanılmaz bir şeydir."⁵⁷

İmam Şa'bî'nin de, şahit olduğu ve doğruluğuna inanmadığı şeylere anında müdahale ettiğini görüyoruz. Sözelimi, Ebû Hanîfe'nin hocası Hammâd'ın Kûfe mescidinde kurduğu tartışmalı ders düzeninin Şa'bî tarafından şiddetle protesto edildiği bir gerçektir. Kûfeli Şiîler de Kadı Efendi'nin haklı tenkitlerinden nasiplerini almışlardır.

İmam Şa'bî'nin gruplara ciddi bir tarzda yönelttiği eleştiriler, şahıslar söz konusu olduğunda hafifler ve takılmaya dönüşür. Sözelimi A'meş, kendisine yöneltilen "Ebû Muhammed, niye Şa'bî'ye hiç gitmiyorsun?" sorusuna şöyle cevap vermiştir: "Nasıl gideyim de! Beni gördü mü benimle kafa buluyor; 'Ha, âlim müveddesi gel bakalım!' diyor; beni ona buna benzetiyor. Hâlbuki İbrahim'e gitsem beni el üstünde tutuyor."⁵⁸

⁵⁴ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/299; *Tezkiratü'l-huffâz*, I/81.

⁵⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI/253.

⁵⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI/254.

⁵⁷ Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah, *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmidi't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*, (thk. Muhammed Abdüsselâm Şâhin), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut 1995, II/706.

⁵⁸ Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz* I/82.

A'meş'in sığındığı İbrahim en-Nehaî de -can dostu olmasına rağmen ve belki biraz da bu yüzden- kendisini İmamın takılmalarından kurtaramamaktadır. Yine A'meş şunu rivayet etmektedir:

"Şa'bî, İbrahim'i kastederek 'Şu tek gözlüye bakar mısınız?! Gece gelir bana danışır; gündüz çıkar öğrendiğiyle fetva verir!' derdi."⁵⁹

Şa'bî, Ebû Sâlih'e rastladığında da onun kulağını tutar ve "Kuran'ı tefsir edersin ama Kuran okumazsın!" diye sitem ederdi.⁶⁰

Tabii ki hayatı boyunca Kûfeli ilim adamının karşısına hep sabırlı ve anlayışlı yakın dostlar çıkmamıştır. Aşağıda yer alan ve birçok yönden ibret verici olan olayı bizzat kendisi şöyle anlatmaktadır:

"Bir mescide girdim, namaz kılaçağım. Neyse namaza durdum. Yanı başımda da kocaman sakallı bir hoca... Etrafına adamlar toplandı; onlara bir şeyler anlatıyor. Derken şeyh bir hadis rivayet etti. "Bana filanca anlattı, o da filancadan dinlemiş..." diye başlayıp Rasulullah'a (sav) kadar vardırdı:

"Tabii ki Allah iki tane sur yaratmıştır. Her bir surun da iki üflemesi vardır: Birisi düşüş için, ötekisi kalkış için!"

Namazımı biraz çabuk kılmaktan kendimi alamadım. Bitirdim ve dedim ki: "Yahu hocam, Allah'tan kork! Gözünü seveyim yalan yanlış rivayet edip durma. Allah varsa yoksa bir tane sur yarattı. Ve iki üflemeli olan da odur: Birisi düşüş, birisi kalkış."

Bana dedi ki: "Ah utanmaz adam! Ben sana 'filanca filancadan...' diyorum; sen tutmuş bana karşılık veriyorsun!"

Sonra da şeyh, pabucunu kaldırdığıyla kafama indirdi! Millet de ona uyup beni pataklamak için başıma üşüşmesin mi? Vallahi kardeşim, yemin edene kadar yakamı bırakmadılar. Yani 'Allah otuz tane sur yaratmıştır, her surda da bir üfürük vardır' dedim de canımı güç bela kurtardım!"⁶¹

3. Nüktedanlığı

Âmir b. Yesâf anlatıyor: Bir gün Şa'bî bana "Gel şu hadisçilerden kaçalım!" dedi. Neyse çıktık. Derken yaşlı bir adama rast geldik. Şa'bî adama "Ne iş yaparsın?" diye sordu. Adam "Yamacıyım" dedi. Şa'bî "Bizim kırk bir testi var; onu bizim için bir zahmet yamayıversen" deyince adam "Tabi, bana kumdan bir dikiş ipliği bulmak lûtfunda bulunursan neden olmasın?" cevabını verdi.

⁵⁹ Zehebî, Age, I/85.

⁶⁰ Zehebî, Age, I/83.

⁶¹ Ali el-Kâfî, *el-Esrâru'l-marfûa fi'l-ahbârî'l-mavdûa*, Beyrut 1986, s. 85-86.

Şa'bî bu sözü duyunca gülmekten yerlere yattı ve bana dönerek şöyle dedi:

"Nasıl, Ashab-ı hadisle oturmaktan daha iyi gidiyor değil mi?"⁶²

Şa'bî'nin bir anlamda Nasreddin Hoca ile özdeşleştirilebilecek hazırcıvaplılığı sık sık gündeme gelmiştir. Kendisine "İblisin karısının adı neydi?" diye soran bir hamala "Biz o düğünde yoktuk" cevabını vermiş,⁶³ kendisini yolda bir kadınla beraber görüp "Şa'bî hanginiz?" diyen bir adama da kadını göstererek "Bu!" demiştir.⁶⁴

4. Bilmediği Konularda "Bilmiyorum!" Diyebilmesi

Kaynaklardaki bilgiler, İmam Şa'bî'nin ilmî alanda prensip sahibi olduğunu ve vasat bir ilim yolcusunda bile asgari bir ahlaki seviye aradığını göstermektedir. O'nun önemseydiği ve olmazsa olmaz dediği temel değerlerden bazıları şöyle sıralanabilir: Ağırbaşlılık, zekâ, amel, Allah Rasulü'nü (sav) ve arkadaşlarını sevmek, Allah'tan korkmak, insanlar arası münasebetlerde ölçülü davranmak ve bilmediği veya doğruluğundan emin olmadığı şeyler hakkında 'bilmiyorum' diyebilmek.

Bu son erdem, adeta onunla özdeşleşmiştir. Bir arkadaşı, Şa'bî için "Onun kadar 'bilmiyorum' diyenini görmedim" der.⁶⁵ O, tıpkı bu konudaki hassasiyetleriyle meşhur İmam Malik ve Kasım b. Muhammed gibi, sağlam ve tutarlı olan yolu seçmiş ve ölümünden sonra darbı mesel haline gelecek şu özlü sözünü söylemiştir: "Bilmiyorum, bilmenin yansıdır."⁶⁶

Bu tavrını beğenmeyip kendisini ayıplayan dostlarına verdiği ayet içerikli cevap ise kayda değerdir. Şa'bî, kendisine sorulan bir mesele için şu açıklamayı yapmıştır:

"Yahu çok çetrefilli, biraz da tuzlu... Tam bilemeyeceğim. Rasûlullah'ın (sav) ashabından birisine sorulsa onun da başına belâ olurdu. Ayrıca biz daha işin başındayız, kuyruğuna henüz gelmedik!"

⁶² İbn Asâkîr, *Târîhu medineti Dimeşk*, XXVI/418. Bu haber İmam Zehebi'nin iki kitabında da (*Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/311; *Tezkiratü'l-huffâz*, I/87) geçmekte; fakat Zehebi ehli hadisle ilgili son cümleye yer vermemektedir.

⁶³ İbn Asâkîr, *Târîhu medineti Dimeşk*, XXVI/415; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/312.

⁶⁴ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/311.

⁶⁵ Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *Sünenü'd-Dârimî*, (thk. Fewâz Ahmed Zümerî, Hâlid es-Seb' el-Alemî), 1. Baskı, Beyrut 1987, I/64; İbn Asâkîr, *Târîhu medineti Dimeşk*, XXVI/365; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/302; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI/250.

⁶⁶ Dârimî, *Sünen*, I/74. Ali el-Kârî de şöyle diyor: "Bilmiyorum, ilmin yansıdır: Dârimî'nin Sunen'inde, Beyhakî'nin de Medhal'inde rivayet ettiği gibi, Şa'bî'nin sözüdür." Bkz. Ali el-Kârî, Nûreddin Ali b. Muhammed b. Sultân, *el-Esrâru'l-merfû'a fî'l-ahbân'l-mevdû'a*, (thk. Muhammed b. Lütfî es-Sabbâğ), 2. Baskı, Beyrut 1986, s. 364.

Bunun üzerine yanında bulunan arkadaşları “Şu halinden senin adına utanç duyuyoruz!” demişler; Şa'bî ise onlara şöyle mukabelede bulunmuştur: “Ama hatırı sayılır melekler 'Estağfirullah, senin bize öğrettiğinden başka bilgimiz yok' derken hiç utanmamışlardı!”⁶⁷

5. Geniş Bakış Açısı

Şa'bî'nin rahat karakteri, ilim anlayışına ve ilmi hayatına da büyük ölçüde hâkimdir. Bu rahatlığın hadis açısından manen rivayetle, fıkıh bakımından da fetvaların esnekliğiyle bağlantısı kurulabilir. Sözgelimi “Tuvalette hapşıran bir insanın hamd etmesi gerekir mi?” sorusuna Şa'bî “Her halükârda Allah'a hamd edecek” cevabını verir.⁶⁸ Kurbanlık alacak para bulamayan kıt gelimli bir adamın durumuna yorumu ise “Elim dardayken kendimi kurban almaya zorlayacağıma, elim boldayken kesmem daha iyi!” şeklinde olmuştur.⁶⁹

O, rahat düşündüğü kadar rahat da davranmış, içinden geleni söylemekten çekinmemiştir. Kendisine kadılıkla birlikte gece sohbetini teklif eden, daha doğrusu iki görevi aynı anda yükleyen yönetici İbn Hubeyre'ye “Ben, kaldıramam. Bana ya kadılık ya gece danışmanlığı verin” demiştir.⁷⁰

Zehebî, Şa'bî'nin bütün samimiyeti ve açık sözlülüğü ile söylediği “Ah keşke şu ilimden tamamen el çekip kurtulabilseydim! Ne aleyhime olsaydı, ne lehime!”⁷¹ sözünü şöyle yorumlar: “Doğru; çünkü bilgi bilenine karşı bir kozdur. Öyle ya, uygulaması gerekir. Cahili uyaracak, yap-yapma diyecek. Bir de ihlâslı olamama tehlikesi var. Bir koltuk kapmak, fâni dünyaya uzanmak için tutup da bilgiyi övünme ve boy ölçüşme aracı yapmak var.”⁷²

G. Vefatı ve Yankıları

Şa'bî, hicri 110 yılında, Hasan-ı Basrî'nin vefatından kısa bir süre önce Kûfe'de hayata gözlerini yummuştur. Ağırlıkla Kûfe, Medine ve Şam'da geçen, çeşitli vesilelerle Bizans'tan Horasan'a, Vasıt'tan Fergana'ya pek çok merkeze uğrak yapan ilim dolu, doksan yıla yaklaşan bir hayat böylece son bulmuştur.⁷³

⁶⁷ İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Muhammed en-Nemerî, *Câmiu beyâni'l-ilm ve fadlih*, Kâhire 1982, s. 352; İbn Asâkîr, *Târîhu medineti Dimeşk*, XXVI/366.

⁶⁸ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/315.

⁶⁹ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/314.

⁷⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/312; İbn Asâkîr, *Târîhu medineti Dimeşk*, XXVI/404. İbn Asakir'deki diğer bazı rivayetlere göre İmam Şa'bî kadılığa da uzun süre devam etmemiş ve istifa etmiştir.

⁷¹ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/313; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI/250; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/303.

⁷² Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/303.

⁷³ Kaynaklarda ölüm tarihi olarak çeşitli rakamlar verilmekte, 110 tarihiyle beraber 104 yılı üzerinde de durulmaktadır. Doğumları gibi ölümlerinin de Hasan-ı Basri ile çok yakın olmasına ve Hasan-ı

Eş'as b. Sevvâr anlatıyor: "Şa'bî öldüğünde Basra'ya geldim, Hasan'ın yanına gittim ve "Ebû Said, Şa'bî öldü!" dedim. "İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn! Oldukça yaşlı, ileri derecede bilgili ve gerçekten İslam'da yeri olan bir insandı" dedi. Muhammed b. Sirin'e gittim; o da aynısını söyledi.⁷⁴

II- İmam Şa'bî'nin Hadisçiliği

Tabiin nesli için ilim, bir aşktır. Uğrunda geceler gündüzler boyu seve seve yolculuk yapılan, gerekleri bir ibadet titizliğiyle yerine getirilen ve ömür boyu ilerlemesi için her türlü fedakârlıkta bulunulan bir süreçtir.

Hadis ise bilimsel bir çalışma alanından çok, öğrenilen ve hemen pratiğe dökülen bir değerler bütünüdür. Hadisi sevmek sahibini sevmekle, hadise uymak söyleyenine uymakla eşdeğerdedir.

Dinî anlayışın egemen olduğu, sünnetin belirleyiciliğinin ve Rasulullah'ın (sav) konumunun tartışılmadığı bir ortamda hadise yönelen büyük bir kitle söz konusudur ve Kûfe'de de -kimi zaman sanılanın aksine- oldukça güçlü bir rivayet bloğu vardır. İlmî çevreleri kuşatan ortak bir hadis-sünnet yorumu olmakla birlikte, kişilerin şahsî eğilimleri de bu mefhumları anlamlandırmada etkili olabilmektedir.

Şa'bî, İslam toplumunun, çekirdek kadroya en yakın halkasında yer alır. Akranları gibi o da, hadisi ve sünneti bizzat o söz ve davranışların gerçek sahiplerinden edinmiştir. İlme ayırdığı mesai ile Allah vergisi üstün zekâsı birleşince, rivayete dayalı kıraat ve siyer gibi diğer branşların yanı sıra hadiste de otorite bir isim ortaya çıkmıştır.

Örnek vermek gerekirse; Şa'bî yaklaşık bir sene Abdullah b. Ömer'le (ra) çalışmıştır.⁷⁵ Bir gün Şa'bî, Peygamber Efendimizin (sav) savaşlarından bahsederken, o sırada oradan geçmekte olan Abdullah b. Ömer onun anlattıklarına kulak vermiş ve şöyle demiştir: "Ne kadar güzel anlatıyor! Sanki o demlerde bizimle beraberdi. Emin olun, olanları benden bile iyi öğrenmiş."⁷⁶

Basnî'nin 110 vefatlı oluşunun kesinliğine binaen bu rakam tercih edilmiştir. Yolculukları ve gittiği yerler için ise bkz: Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/304 vd.

⁷⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI/310.

⁷⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI/248; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/297.

⁷⁶ İbn Asâkîr, *Târîhu medineti Dimeşk*, XXVI/355; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/302; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, VI/67; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, III/13. Şa'bî, İslam tarihinin temel şahıs kaynaklarındandır. Bu duruma, Âmiroğullarından bir adamla kavgaya tutuşan bir Esedoğulları mensubunu teskin etmesi gerektiğinde yaptığı açıklamalar da örnek gösterilir. "Bak kardeşim, sizin hiçbir Arap'a nasip olmayan altı tane özelliğiniz var" diyerek söze başlamış ve Rıdvan bey'atında ilk el uzatan kişiden savaşa ilk defa uygulanan sancak taşıma işini üstlenen kişiye kadar altı ayrı ilki Esedoğulları kabilesinden gelen sahabilerin gerçekleştirdiğini sırasıyla anlatmıştır. Bkz: Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/315-316.

Şa'bî kendisine "Bu kadar bilgiyi nasıl öğrendin?" diye soranlara şöyle cevap verirdi: "Kimseye güvenmeyip, ülke ülke dolaşıp, eşek gibi dayanıp, karga gibi erkenci davranmakla!"⁷⁷

A. Kullandığı Metot ve Kriterler

"Sünnet hususunda azla yetinmek, bid'at uğrunda ölesiye çalışmaktan iyidir"⁷⁸ sözüyle bilinen İmam Şa'bî'nin gerek sünnet kavramının önemi üzerine, gerekse hadis öğrenimi ve rivayeti konusunda kendisine özgü ve oldukça yerleşik yöntemleri bulunmaktadır. Sözgelimi öğrenmeyi kolaylaştıran bir unsur olarak oruç tutmayı tavsiye etmiş ve özellikle et yemek konusunda hayat boyu sıkı bir rejim uygulamıştır.⁷⁹

Bir başka açıklamasında "Biz, hadisi ezberlemede, onu uygulamaktan güç alırdık"⁸⁰ diyerek öğrenilenleri hayata geçirmenin yararını vurgulayan Şa'bî'nin, hadis sahasında göz önünde tuttuğu bazı prensipler ise şunlardır:

1. Kesinlik kazanmış mevkufların haberini, zayıf bir merfû hadise tercih etmek.

Asım el-Ahvel anlatıyor: Şa'bî bana bir hadis söyledi. "Bu, Rasulullah'tan (sav) merfû olarak da rivayet ediliyor" dedim. Bana şöyle cevap verdi: "İçinde bir eksiklik veya fazlalık olma ihtimali göz önüne alındığında, daha alt seviyede birisinden gelmesi bizim açımızdan daha iyidir."⁸¹

2. Sadece sıhhati hadisçilerce tescil edilmiş rivayetleri anlatıp delil olarak kullanmak.

O dönemde, yeni yeni oluşmaya başlayan ayrılıkçı fırkaların (özellikle Şia'nın) etkin olduğu Kûfe'de piyasaya sürekli bir biçimde uydurma hadis sürülüyordu.⁸² Öte yandan, hadisle uğraşanların içinde kıyıda köşede kalmış rivayetleri derlemeyi marifet sayanların bulunması, yanlış haberlerin yayılma riskini artırıyordu. Böyle bir ortamda hangi ölçüye göre hareket ettiğini Şa'bî şöyle anlatır: "Sadece ve sadece ehli hadisin birlikte kabul (icmâ) ettikleri hadisleri anlattım."⁸³

3. İhtilaf halinde Hz. Ömer'in hareketlerini ölçü almak.

⁷⁷ Abdulfettah Ebû Ğudde, *Safahât min sabri'l-ulemâ*, Mektebetü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, Beyrut 1994, s. 51; İbn Asâkîr, *Târîhu medineti Dimeşk*, XXVI/355; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/300; *Tezkiratü'l-huffâz*, I/81.

⁷⁸ İbn Asâkîr, *Târîhu medineti Dimeşk*, XXVI/371.

⁷⁹ "İnanın, unutacağım diye korkudan et yiyemiyorum!" (Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/318)

⁸⁰ İbn Abdilber, *Câmiu beyâni'l-ilm ve fadlih*, s. 291.

⁸¹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/307.

⁸² Şa'bî, Muhtar es-Sekaffî'den (67/687) ayrışlanını şöyle anlatır: "Bir gün bize bir kâğıt çıkardı ve 'Bunu bu gece Ali'den aldım' dedi. Biz de çektik Medâin'e gittik!" Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh-u Bağdâd*, XII/252.

⁸³ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/313; *Tezkiratü'l-huffâz*, I/83.

Bir ilim adamı, özellikle de bir hukukçu için, karşı karşıya kaldığı problemlerin çözümünde başvurabileceği kaliteli bir referansa sahip olmak büyük bir avantajdır. Halife Ömer'in hukuk sahasında yaptığı özgün icraatlar, bu bakımdan az rastlanır bir fırsat ve eşsiz bir örnek teşkil eder. Hz. Ömer'e aşinalığını ve saygısını "Ömer'in kamçısı Haccâc'ın kılıcından heybetliydi"⁸⁴ ifadesiyle ortaya koyan Şa'bî, hadisçilere de fikir verebilecek bir yöntemle şöyle dikkat çekmiştir: "Bir şey hakkında insanlar ihtilafa düştüklerinde Ömer'in ne yaptığına bak. Çünkü Ömer arkadaşlarına danışmadan hiçbir işe girişmezdi."⁸⁵

B. Bazı Klasik Problemlere Yaklaşımı

O dönemde tartışmalara konu olan, hadislerin yazılıp yazılmaması, ashâbın adaleti meselesi ve ehli hadis-ehli rey rekabeti gibi başlıklar hakkında Şa'bî'nin görüşleri ve tavırları önem arz etmektedir. Aşağıda sırasıyla bu konulara dair kaynaklarda tespit edilen veriler sunulacaktır.

I. Hadislerin Yazı İle Tespiti Meselesi

Bu mesele ilk dönemin ciddî tartışma konularındandır. Özelde hadislerin yazılmasına, genelde ise yazıya karşı çıkıp engellemeye çalışanlar olduğu gibi, bunu tavsiye edip destekleyenler de olmuştur.

Söz konusu tartışmalarda İmam Şa'bî yazmayanların safında yer almıştır.⁸⁶ Bu noktada en büyük güvencesi, bir defa duyduğu bir şeyi kolay kolay unutmayan ve tekrara dahi ihtiyaç bırakmayan müthiş hafızasıdır:

"Hiç beyazın üstüne siyah yazmadım. Bir adam bana bir hadis söylemişse onu mutlaka ezberlemişimdir. Ve hiç kimseye de 'tekrar eder misin?' dememişimdir."⁸⁷

Kûfeli ilim adamı bunları söyler ama yeri geldiğinde şu itirafı yapmadan da edemez: "O kadar bilgi unuttum ki... Bir adam sırf onları öğrenseydi sayelerinde âlim olurdu."⁸⁸

⁸⁴ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, III/14.

⁸⁵ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/320.

⁸⁶ Bununla beraber o, diğer aleyhtarlar gibi başkalarının yazmalarına engel olmamış; bilakis "Benden duyduklarınızı yazın. İsterse duvara olsun!" (İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI/250) diyerek teşvikte bulunmuş ve kendisinin hiç kalem oynatmadığını ara sıra övünerek belirtmekle yetinmiştir. Yazıya başvurmamasının yazmayı bilmemekten kaynaklanmadığını da, kendisi hakkında Haccâc'la konuşması için Yezîd b. Ebî Müslim'e yazdığı mektuplardan anlıyoruz. Bkz: İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI/249; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/306.

⁸⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI/249; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/321; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatu's-safve*, III/75; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/301; *Tezkiratü'l-huffâz*, I/79; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, VI/67.

⁸⁸ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/301.

Sonuç olarak, ezberleme hadis tahsilinde her zaman için önemli bir yöntem olmuştur ve Şa'bî'nin diğer tavsiyeleriyle birlikte uygulanmaya değerdir: "Biz, hadisi ezberlemede, onu uygulamaktan güç alırdık. Onun peşinde koşarken de bize en büyük yardımı oruç yapardı."⁸⁹

2. Ashabın Adaleti Meselesi

Ashaba saygı, Şa'bî'nin hayatındaki başlıca mücadele alanlarından birisidir. Kimileriyle görüştüğü, kimilerini ise sanki bir akrabası gibi tanıdığı Peygamber dostlarının göz göre göre karalanması canını sıkmakta, haklarında kendisine ikide bir yöneltilen lüzumsuz sorular asabını bozmaktadır.

○ "Ebu Bekir ile Ömer'i sevmek ve onların üstünlüğünü tanımak sünnettendir" demiş⁹⁰ ve insanları dört gruba ayırmıştı: Ali'yi sevip Osman'a kızanlar, Osman'ı sevip Ali'ye kızanlar, her ikisini de sevenler, ikisine de kızanlar. "Sen hangisindensin?" diyenlere "Onlara kızanlara çok bozuluyorum" diye cevap verirdi.⁹¹

"Ebû Amr! Bu iki adamla ilgili olarak söylenenler hakkında ne dersin?" diyen birisine "Hangi bu iki adam?" karşılığını vermiştir. "Ali ve Osman" deyince de şunları söylemiştir: "Vallaha benim kıyamet günü Ali'yle Osman'a rakip olarak dirilmeye ne niyetim var, ne de ihtiyacım!"⁹²

Yanında "Âişe, Peygamberin en çok öfkelendiği karlarından biriydi" diyen sapkın görüşlü bir adamı "Peygamberinin sünnetinin dışına çıkıyorsun!"⁹³ diyerek uyarmıştır. "500 küsur sahabiye yetiştim. 'Ebu Bekir-Ömer-Osman-Ali' diyorlardı"⁹⁴ diyen İmamın aşağıdaki şu sözü ise, Şa'bî'nin tavrının tarihe mal olmuş bir yorumudur:

"Yahudilere soruldu: Dindaşlarınızın en hayırlıları kimlerdir? 'Musa'nın ashabıdır' dediler. Hıristiyanlara soruldu: Dindaşlarınızın en hayırlıları kimlerdir? 'İsa'nın Havarileridir' dediler. Şiilere soruldu: Dindaşlarınızın en şiretleri kimlerdir? 'Muhammed'in ashabıdır' dediler. Onlar için istiğfar etmeleri emredilmişti; ama tuttular onlara sövdüler."⁹⁵

⁸⁹ İbn Abdilberr, *Câmiu beyâni'l-İlm ve fadlih*, s. 291.

⁹⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/310.

⁹¹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/308.

⁹² Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/321.

⁹³ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/300.

⁹⁴ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/301.

⁹⁵ İbn Teymiyye, *Minhâcu's-sunneti'n-nebeviyye*, I/33-34.

3. Hadisin Karşısında Re'yin Konumu Meselesi

Bilindiği gibi, ilk dönemde ilim adamlarının hadise verdikleri önem, daha doğrusu hadisin yanında şahsi görüşü de kullanıp kullanmamaları, ilmî anlayışlarını etkiliyordu. Bu durum 'hadisçiler-reyciler' şeklinde gelişen ve ileriki safhalarda daha da belirginleşen bir ayrıma dönüşmüş ve İmam Şa'bî'nin yeri 'hadisçilerin en tutucularından olmak' olmuştur.

Aslına bakılırsa, "Allah 'görüşün nedir?' sorusunun belâsını versin!"⁹⁶ diyen Şa'bî bu meseleye hiçbir zaman formel ve akademik yaklaşmamıştır. Onun reye yönelik eleştirilerinde tam bir halk adamı havası hissedilir. Yaka silkmeler, muhababını ağır dille azarlamalar, yer yer hakaret içeren ifadeler⁹⁷ kullanmalar birbirini takip eder. Anlatılmak istenen "Peygamberimizin (sav) konuştuğu yerde bizim konuşamayacağımız; hadisin her şeye yettiği; dini hukuka insan aklının karşılamayacağı ve kıyasın gereksizliği"dir.

Rey taraftarlarını hedef alan ağır sözleri, kıyası savunan; ama Şa'bî'den de vazgeçemeyen pek çok Hanefi hukukçuyu zor durumda bırakmıştır. Sözgelimi M. Zâhid el-Kevserî bu açıklamaları yorumlarken şunları söylemektedir:

"... İbrahim en-Nehâî ve bazı akranlarının açıklamalarında geçen 'reyciler sünnetin düşmanıdır' söylemi ise 'inançla ilgili konularda önceki kuşaktan devralınan yapıya aykırı indî mütalaalar' anlamındadır. Hâricîleri, Kadercileri, Teşbihçileri ve benzeri bid'atçıları kastediyorlar. Yoksa kasıtları, hükümlerin ayrıntılarında içtihat yapılması filan değildir. Bunu başka yöne çekmek, ifadeleri çarpıtıp saptırmak demektir. Nehâî'nin kendisi, İbnu'l-Müseyyeb'in kendisi ayrıntılarda reyle konuşanlardan iken nasıl olur da böyle düşünülebilir?! Bunun aksini vehmedenlerin çarpıtmalarına rağmen bu böyledir."⁹⁸

Bu yaklaşım, gerçekten iyi bir kıyasçı ve sağlam bir reyci olan İbrahim en-Nehâî için geçerli olabilmekle beraber, Şa'bî bağlamında düşünüldüğünde maalesef yetersiz kalmaktadır. Çünkü İmam Şa'bî, eleştirilerinde hiç bir şekilde kelâmî ekolleri hedef almamakta, bizzat isim vermekte ve tenkitlerini Ebû Hanîfe'nin hocası Hammâd'ın mescidinin önünde, eliyle binayı göstererek yapmaktadır.

SÜİFD / 28

144

Sâlih b. Müslim anlatıyor: Şa'bî ile el ele tutuşmuş yürüyorduk. Mescidin oraya vardık. Baktık Hammâd mescitte; etrafında da arkadaşları. Bir yaygaraları bir gürültüleri var... Şa'bî bu manzarayı görünce dedi ki:

⁹⁶ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/320; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/311; *Tezkiratü'l-huffâz*, I/87.

⁹⁷ "Sana Muhammed'in arkadaşlarından her ne anlatırlarsa hemen kap. Kendi görüşlerine dayanarak söylediklerini ise..." (İbn Abdilber, *Câmiu beyâni'l-ilm ve fadlih*, s. 324; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/319; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI/251.)

⁹⁸ Kevserî, *Fikh-u ehli'l-İrak ve hadîsuhum*, s. 24.

"Yani bunlar beni bu mescitten öyle bir soğuttular ki... Evimin izbeliğinden daha fazla nefret eder hale getirdiler... Sermeyesiz herifler!"

Bunu der demez gerisingeriye dönüp gitti. Biz de peşinden döndük.⁹⁹

Şa'bî, çevresindekilere kıyastan uzak durmalarını ısrarla tavsiye etmiş "Bir de bakarsınız ki, helâli haram, haramı helâl edivermişsiniz"¹⁰⁰ demiş ve şu örneği vermiştir:

-Ahnef b. Kays öldürülse, bir de yanında minik bir çocuk öldürülse; bunların diyetleri eşit mi olur; yoksa aklından ve hilminden ötürü Ahnef ağır mı basar?

-Eşit olur.

-E o zaman kıyas hiçbir anlam ifade etmemektedir!¹⁰¹

Bütün bunlarla birlikte, İmamın zaman zaman ve mecburen bizzat akıl yürütmeye başvurduğu da görülmektedir. Veled-i zinânın kötü sayılıp sayılmayacağı sorulduğunda "Eğer öyle olsaydı doğana kadar geciktirilmez daha annesinin karınıdayken taşlanırdı" demesi,¹⁰² yolda karşılaştığı bir Hıristiyan'a niye selam verdiği sorulunca "Zaten Allah'ın rahmetinde değil mi? Öyle olmasaydı ayakta kalabilir miydi?" demesi¹⁰³ ve nihayet 'günahından dönen, hiç günahı olmayan gibidir' önermesiyle ilgili olarak yaptığı çıkarımlar¹⁰⁴ bu ender müracaatlardan bazılarıdır.¹⁰⁵

4. Bir Râvi Olarak Hakkında Yapılan Değerlendirmeler

Hadis dünyasında, ilim adamlarının birbirleri hakkında söyledikleri sözler ve yaptıkları değerlendirmeler belirleyici durumdadır. Çünkü senedin sıhhati râvilerinin dürüstlüğüne dayanmakta ve senedin kendi durumu da bağlı bulunduğu hadisin kabul edilebilirliğini veya etkileme gücünü doğrudan ilgilendirmektedir.

"Şahısları bilme ve değerlendirme" işi sistemleşerek ricâl ilmini ortaya çıkarmıştır. İlk dönemlerde Yahya ibn Maîn, Ahmed b. Hanbel ve Kütüb-i Sitte müelliflerinin emekleriyle büyüyen ve özellikle Ebû Hatim ve oğlunun katkılarıyla gelişen rical ilmi, Zehebî ve Mizzî'de zirveye ulaşır.

⁹⁹ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/320; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI/251.

¹⁰⁰ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/319.

¹⁰¹ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/320; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/311; *Tezkiratü'l-huffâz*, I/87.

¹⁰² Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/299; *Tezkiratü'l-huffâz*, I/81.

¹⁰³ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/314; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/311.

¹⁰⁴ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/318.

¹⁰⁵ Konu hakkında detaylı incelemeler için bkz: Güler, Zekeriya, "Hadislerin Anlaşılmasında Rivayet-Dirayet Bütünlüğü", *İLAM Araştırma Dergisi*, c.1, sy.2, İstanbul 1996, ss.113-131; Koşum, Adnan, "Akıl (Re'y)-Nakil (Eser/Hadis) Aynışmasının Fikhî Boyutları", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy.12, 2008, ss.87-98.

İşte bu atmosferde, İmam Şa'bî, hem değerlendiren hem de değerlendirilen bir meslektaş sıfatıyla karşımıza çıkar. Bununla beraber Şa'bî'nin konuşandan çok 'konuşulan' konumunda bulunduğu rahatlıkla söylenebilir.

Rengârenk giyinmesi, şairlerle sıkı fıkı olması, rey (şahsi görüş) üretimini sert biçimde eleştirmesi, devlet ricaliyeye yakın diyalogu ve halkla samimi iletişimi, sık sık eleştirilmesine, haset konusu yapılmasına ve kötülenmesine neden olmuştur. Kendisi bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir: "Doksan dokuz tane doğru yapsam da bir defacık yanlışsam, o bir taneyi ele alırlar da doksan dokuzuyla ilgilenmezler."¹⁰⁶

Elbette ilmî ve vicdani ölçüleri titizlikle uygulamalarıyla ünlü muhaddisler, 500 sahabe yetiştirilen ve 48'inden hadis dinleyen¹⁰⁷ çok önemli bir değer olarak İmam Şa'bî'nin konumunu vurgulamışlardır. İbn Hacer, pek çok ilim adamının 'Şa'bî güvenilirdir' dediğini belirtmekte ve önemli bir otorite olarak Yahyâ b. Ma'în'in "Birisinden rivayette bulunup isim de veriyorsa güvenilir ve hadisi delil olarak pekala kullanılabilir" sözünü nakletmektedir.¹⁰⁸ Ayrıca Şa'bî'nin hemen bütün mürsellerinin sahih olduğu,¹⁰⁹ Ebû Dâvûd gibi bazı hadisçilerin ise, onun mürsellerini Neha'î'nin mürsellerine tercih ettikleri¹¹⁰ yönünde de bilgiler mevcuttur.

5. Rivayette Bulunduğu ve Kendisinden Rivayette Bulunan Kimseler

İmam Şa'bî'nin sözlerini aktardığı bazı sahabiler şöyledir:

Ali b. Ebi Tâlib, İmrân b. Husayn, Cerîr b. Abdullah, Ebû Hureyre, İbn Abbâs, Aişe, Abdullah b. Ömer, Adıyy b. Hâtim, Muğîre b. Şu'be, Fâtima binti Kays, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Sa'îd b. Zeyd, Zeyd b. Sâbit, Kays b. Sad b. Ubâde, Ubâde ibnu's-Sâmit, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Ebu Mes'ud el-Ensârî, Nu'mân b. Beşîr, Berâ b. Âzib, Muâviye, Câbir b. Abdullah, Zeyd b. Erkam, Dahhâk b. Kays, Enes, Ümmü Seleme, Meymûne bintu'l-Hâris, Esmâ binti 'Umeys, Ummu Hâni' binti Ebî Tâlib.

O'nun söz ve davranışlarını nakledenler arasında ise şu isimler yer alır:

İsmail b. Ebî Hâlid, Eş'as b. Sewâr, Dâvud b. Ebî Hind, Zekeriyâ b. Ebî Zâide, Mucâlid b. Sa'îd, A'meş, Ebû Hanîfe, İbnu Avn, Yunus b. Ebî İshak, Sırî b. Yahyâ, Ebu'z-Zinâd, Katâde.¹¹¹

¹⁰⁶ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/320-321.

¹⁰⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/301; İbn Hacer el-Askalânî, *Şihâbuddîn Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali, Tehzîbu't-Tehzîb*, Dâru Sâdir, Beyrut 1968, VI/67.

¹⁰⁸ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VI/67.

¹⁰⁹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, IV/301; *Tezkiratü'l-huffâz*, I/80; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VI/67.

¹¹⁰ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VI/67.

¹¹¹ Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, I/79 vd; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VI/65-67.

6. Rivayetlerinden Örnekler

Son olarak, 500'ten fazla sahâbi ile görüştüğüne ve 48'inden hadis rivayetinde bulunduğu yukarıda dikkat çekilen İmam Şa'bî'nin bazı örnek rivayetleri ele alınacaktır.

Çalışılan örneklerde ön plana çıkan ilk husus, Şa'bî'nin, daha ziyade Enes b. Mâlik, Nu'mân b. Beşîr ve Câbir b. Abdullah gibi genç sahabilerden doğrudan rivayette bulunduğuudur. Sözelimi *"Helâl bellidir, haram bellidir..."*¹¹² hadisini Nu'mân b. Beşîr'den rivayet eden kişi Şa'bî'dir. Yine bir sefer dönüşü Câbir b. Abdullah ile Rasûlullah (sav) arasında geçen konuşma bağlamında rivayet edilen *"Bir bakireyle evlenseydin ya! Sen onunla oynayırdın, o da seninle oynayırdı"*¹¹³ hadisinin râvisi de odur.

Diğer taraftan, daha yaşlı sahabilerden kimi zaman sahabinin oğlu veya kölesi gibi bir aracı kanalıyla rivayette bulunan Şa'bî, kimi zaman da duyduğu bilgileri doğrudan sahabinin kendisinden aktarmıştır. Sözelimi Şa'bî, Muğîre b. Şu'be'den *"Ayağımdakileri abdestli giydim"* şeklindeki mesh hadisini¹¹⁴ oğlu Urve vasıtasıyla; *"Allah size üç şeyi haram kıldı, üç şeyi de sizin için kerih gördü..."*¹¹⁵ hadisini ise kölesi Verrâd vasıtasıyla rivayet etmiştir.

İmam Şa'bî'nin rivayet ettiği hadisler arasında, Rasûlullah'ın (sav) bey'at alırken muhataplarına *"Gücünün yettiği konularda!"* ifadesini kullandığı yönündeki Cerir hadisi¹¹⁶ gibi İslam Tarihi'ne ışık tutan veriler ile Adiyy b. Hatim'in yastığının altına bir beyaz bir de siyah iplik koyarak imsak vaktini tayin etmeye çalışmasını anlatan hadisi¹¹⁷ gibi tefsire dair açıklamalar bulunmaktadır.

Yine İslam'ın ahlâk anlayışını ortaya koyan *"İbn Cüd'an iyilik yapmış olsa da, bir gün bile Allah'a yakarıp istiğfar etmediği için bu iyilikleri ona yarar sağlamayacak"* mealindeki merfû Hz. Âişe hadisi¹¹⁸ de dikkat çeken bir unsurdur. Fikhî hükümlere esas teşkil eden ve *"Eğitilmiş köpeklerini besmele çekerek gönderdiğinde, yakaladıktan sonra öldürmüş olsalar bile, onların yakaladığını ye"* biçiminde başlayan Adiyy b. Hâtim hadisi,¹¹⁹ kurban bayramının birinci günü bayram namazından önce kesilen kurbanın geçersiz olduğunu belirten Berâ b. Âzib hadisi¹²⁰ gibi veriler ise

¹¹² Müslim, Müsâkât, 107; Buhârî, Büyû', 2; Nesâî, Eşribe, 50; Ebû Dâvûd, Büyû', 3.

¹¹³ Müslim, Müsâkât, 110; Buhârî, Cihâd, 113; Dârimî, Nikâh, 32.

¹¹⁴ Müslim, Tahâre, 80; Ebû Dâvûd, Tahâre, 59.

¹¹⁵ Müslim, Akdiye, 12.

¹¹⁶ Müslim, İman, 99; Nesâî, Bîat, 16.

¹¹⁷ Müslim, Sıyâm, 33; Buhârî, Savm, 16; Nesâî, Sıyâm, 29; Dârimî, Savm, 7. İlgili ayet için bkz: Bakara 2/187.

¹¹⁸ Müslim, İman, 365.

¹¹⁹ Müslim, Sayd ve Zebâih, 2; Buhârî, Vudû, 33; Nesâî, Sayd ve Zebâih, 1.

¹²⁰ Müslim, Edâhî, 7; Buhârî, İydeyn, 10.

Şa'b'nin İslam hukuku sahasına büyük katkıda bulunan nakilleridir. Nihayet 'imamet-in Kureys'e ait olması' hükmünü öngören Câbir b. Semure hadisi de Şa'b'nin senesinde yer aldığı rivayetler arasında siyasetle ilgili önemli bir veridir.

Bu genel tavsifin ardından, İmam Şa'b'nin diğer bazı rivayetleri ise şöyledir:

*"Müminler karşılıklı sevgi, şefkat ve duygu aktarımında tek bir vücut gibidir. Bir organ rahatsızlandığında vücudun geri kalanı uykusuzluk ve ateşle onun yardımına koşar."*¹²¹

*"Kim Allah'a kavuşmaktan mutluluk duyarsa, Allah da ona kavuşmaktan mutluluk duyar."*¹²²

*"O zaman beni şahit tutma! Çünkü ben haksızlığa şahit olamam!"*¹²³

*"Üç kişiye iki kat ecir verilir: Ehl-i kitaptan olup da hem kendi peygamberine iman eden hem de aynı dönemde yaşayınca son peygambere iman ederek ona uyan ve onu doğrulayan kişiye iki kat ecir verilir. Allah'a karşı görevlerini de efendisine karşı görevlerini de yerine getiren köleye iki kat ecir verilir. Bir cariyesi olup da onu güzelce besleyen, güzelce yetiştiren ve sonra da azat ederek onunla evlenen kişiye de iki kat ecir verilir."*¹²⁴

Bunların dışında, Hz. Âişe ve Hz. Ömer başta olmak üzere sahabilerden naklettiği hem devlet yönetimi ve sosyal hayata dair merfû uygulamalar, hem de mevkuf sözler bulunmaktadır.¹²⁵ Bilhassa Abdullah b. Mes'ûd'un fetvalarına dair nakilleri bir Kûfeli olması açısından önem taşır.¹²⁶ Temel hadis mecmualarının, özellikle de sünen türü eserlerin pek çoğunda da, başlı başına bir kaynak olarak Şa'b'nin fıkha dair içtihat ve tercihlerine işaret edilmektedir.¹²⁷ Yine nadiren de

¹²¹ Müslim, Birr ve Sila, 66.

¹²² Müslim, Zikir ve Dua ve Tevbe ve İstığfar, 16.

¹²³ Müslim, Hibe, 14; Buhârî, Şehâdât, 9; Ebû Dâvûd, Büyü' (icare), 83; Nesâî, Nuhl, 1; İbn Mâce, Hibe, 1. Nu'man b. Beşir henüz çok genç iken babası Beşir ona büyük bir mali bağışta bulunmuş, annesi bu hibeye Rasulullah'ın da (sav) şahit olmasını istemiş, babası gelip durumu anlatınca önce "başka çocukların var mı?" ve "onlara da aynıını yaptın mı?" sorularını soran Peygamber Efendimiz (sav), ardından yukarıdaki sözünü söylemiştir.

¹²⁴ Müslim, İman, 241; Dârimî, Nikâh, 46.

¹²⁵ Örnek olarak Şa'b'nin Mesruk kanalıyla Hz. Âişe'den rivayet ettiği ve 'Rasulullah'ın (sav) mirac gecesi Rabbini görmediği, tebliğ etmesi gereken hiçbir şeyi gizlemediği ve yarın neler olacağını bilmediği" gibi üç önemli konuyu içeren mevkuf rivayet gösterilebilir. Bkz: Müslim, İman, 287.

¹²⁶ Kocasını mihrini vermeden ve hatta belirlemeden ölen bir kadının durumu hakkında İbn Mes'ûd'dan bir nakli için bkz: Ebû Dâvûd, Nikâh, 30, 31; Nesâî, Nikâh, 68.

¹²⁷ Sözgelimi ikinci rekâta teşehhütten sonra başka dua okunmaması konusundaki görüşüne atıf için bkz: Timizi, Salât, 153.

olsa, elbette kendi görüşüne dayanmamak ve bir sahabiden nakletmek suretiyle, Kuran-ı Kerim'in tefsiriyle ilgili açıklamaları da görülmektedir.¹²⁸

Sonuç

Şa'bî üzerinde yürütülen bu araştırmadan çıkan en net sonuçlardan birisi, renkli bir kişilikle güçlü bir ilim adamlığının yan yana gerçekleşebileceğidir. Halkın içinde kalarak ve kendini farklı bir üst sosyal statüde görmeyerek de ilim âleminde kalıcı bir iz bırakılabilmektedir.

Bir diğer nokta, âlimin çalıştığı alanla ilgili temel bir bakış açısına ve genel bir prensipler bütününe sahip olmasının önemidir. Pek çok akımın ve oldukça etkili temsilcilerinin faaliyet gösterdiği Kûfe ortamında Şa'bî'nin benimsenmesinde ve belirleyici konumda olmasında, ilkelerine bağlı kalmasının ve kendiyi çelişmemesinin büyük rolü olmuştur.

Ashabı tanımak ve Asr-ı saadette yaşanan gelişmelere vakıf olmak da, bireyin hadis kültürünü desteklemenin yanında, başta fıkıh olmak üzere komşu bilim dallarında tesirinin artmasını sağlamaktadır. Bilhassa rey ehlini eleştiren söylemlerinin algılanmasında ve değerlendirilmesinde, Şa'bî'nin her iki dalda da (fıkıh ve hadis) otorite olmasının etkili bir faktör olduğu söylenebilir.

İmam Şa'bî'nin şia ile ilişkileri, İbrahim en-Nehaî ile yürüttüğü çalışma arkadaşlığı, aynı anda hem sorumluluk sahibi hem de mizahi içerikli olabilen öğretim anlayışı, kıraat ve tefsir ilimlerine yönelik ilginç öngörüler, toplumsal yapıya, geçmişe ve geleceğe dair sosyolojik tespitleri, başlı başına birer araştırma ve hatta tez konusu sayılabilecek kapasitededir.

Son söz olarak, bu araştırma esnasında bilge yönünü tanıma şansı yakaladığımız İmam Şa'bî'nin bazı özlü sözlerini aktarmak yerinde olacaktır:

"Bir insan, Şam'ın en uç noktasından Yemen'in en uzak kesimine gitse ve hayatının kalan bölümünde işine yarayacak bir söz öğrense, bence bu yolculuğu boşuna değildir."¹²⁹

"Dilini koruyan, zamaneleri idare eden ve işine bakan adam akıllıdır."¹³⁰

"Âlim diye, Allah'tan korkana derler."¹³¹

"İlimin haddi hesabı yok. Siz iyisi mi her şeyin en güzelini alın."¹³²

¹²⁸ Mesela "Muhammed sizin erkeklerinizden hiç birisinin babası değildir" (Ahzab 33/40) ayetini tefsir edişi için bkz: Tirmizi, Tefsîru'l-Kur'ân, 33.

¹²⁹ İbn Abdilberr, *Câmiu beyâni'l-İlm ve fadlih*, s. 154; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/313; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-safve*, III/75-76.

¹³⁰ İbn Asâkir, *Târîhu medineti Dimeşk*, XXVI/386.

¹³¹ İbn Asâkir, *Târîhu medineti Dimeşk*, XXVI/369; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/311. Yolda yürürken birisi arkasından "Hey, âlim!" diye seslenmiş ve Şa'bî ona dönerek bu sözü söylemiştir.

"Bilmediğiniz bir şey sorulduğunda 'bilmiyorum' deyin; vebali benim boy-numa!"¹³³

"Eskiden bu ilmi, iki özelliği taşıyanlar yapardı: Akıl ve dindarlık. Sözgelimi akli olan ama dindar olmayanlar 'yahu bu işi olsa olsa dindarlar yapabilir' der ve vazgeçerlerdi. Yine dini bütün ama akli kıt olanlar da 'kardeşim bu iş akıllıların işi' der ve girişmezlerdi. Aman Allah'im, korkarım bugün ilme soyunanlarda bu özelliklerden bir tanesi bile yok!"¹³⁴

"İnsanlar uzun bir süre din ile geçindiler; sonunda din gitti. Sonra insanlar bir süre mürüvvetle idare ettiler; o da gitti. Sonra uzun bir süre utanma duygusunu korudular; ama o da kayboldu. Şimdilerde insanlar istek ve köstekle yaşamaya başladılar. Korkarım ki daha kötüsü gelecek!"¹³⁵

Kaynaklar

Abdulfettah Ebû Ğudde (1418/1997), *Safahât min sabri'l-ulemâ*, Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, Beyrut 1994.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Bağdâdî (241/856), *el-Müsned*, I-L (thk. Şuayb Arnavut ve diğerleri), 1. Baskı, Beyrut 1999.

Ahmed Cevdet Paşa (1313/1895), *Kısas-ı enbiyâ ve tevârih-i hulefâ*, I-II, Bedir Yayınevi, İstanbul 1976.

Ali el-Kârî, Nûruddîn Ali b. Muhammed b. Sultân (1014/1605), *el-Esrârü'l-merfû'a fi'l-ahbârî'l-mevdû'a* (thk. Muhammed b. Lütfî es-Sabbâğ), 2. Baskı, Beyrut 1986.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (256/870), *es-Sahîh (el-Câmi'ü'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Rasûlillâh sallallâhü aleyhi vesellem ve sünenih ve eyyâmih)*, (thk. Sâlih b. Abdülazîz/2756 sayfalık ve tek ciltlik Kütüb-i Sitte baskısı), Dârü's-selâm li'n-neşr ve't-tevzî', 3. Baskı, Riyâd 2000.

Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Kinani (255/869), *Rasâilu'l-Câhız*, I-IV, Mektebetü'l-Hancî, Kâhire 1979.

....., *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Beyrut 1993.

→

¹³² İbn Asâkir, *Târîhu medineti Dimeşk*, XXV/381; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/314; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-safve*, III/76.

¹³³ İbn Abdilberr, *Câmiu beyânî'l-ilm ve fadlih*, s. 495; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/319.

¹³⁴ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/323; *Tezkiratü'l-huffâz*, I/82.

¹³⁵ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV/312.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman (255/869), *Sünenü'd-Dârimî*, I-II (thk/thr. Fevz Ahmed Zümerî), Hâlid es-Seb' el-Alemî, I. Baskı, Beyrut 1987.

Ebû Davud, Süleyman ibnü'l-Eş'as es-Sicistânî (275/888), *es-Sünen*, (thk. Sâlih b. Abdülazîz/2756 sayfalık ve tek ciltlik Kütüb-i Sitte baskısı), Dârü's-selâm li'n-neşr ve't-tevzî', 3. Baskı, Riyâd 2000.

Ebû Nuaym, Ahmed ibn Abdillâh el-Isbehânî (430/1039), *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*, I-X, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2. Baskı, Beyrut 1967.

Güler, Zekeriya, "Hadislerin Anlaşılmasında Rivayet-Dirayet Bütünlüğü", *İLAM Araştırma Dergisi*, c.I, sy.2, İstanbul 1996.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit (463/1071), *Târîh-u Bağdâd*, I-XIV, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, I. Baskı, Beyrut trs.

İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf b. Muhammed en-Nemerî (463/1071), *Câmiu beyâni'l-ilm ve fadlih*, Kâhire 1982.

İbn Asâkîr, Ebu'l-Kâsim Ali b. Hasan b. Hîbetullâh (571/1175), *Târîhu medinet Dimeşk* I-XXXV, (thk. Muhibbuddîn Ebu Sa'id el-'Amrî), Dâru'l-Fikr, I. Baskı, Beyrut 1995.

İbnu'l-Cevzî, Cemaluddin Ebu'l-Ferac (597/1201), *Sıfatu's-safve*, I-IV (thk. Mahmud Fahuri), Daru'l-Ma'rife, Beyrut trs.

İbnu'l-Cezerî, Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed (833/1429), *Ğâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*, I-II, Matbaatü's-Se'âde, Kahire 1932.

İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbuddîn Ebu'l-Fadl Ahmed ibn Ali (852/1448), *Tehzîbu't-Tehzîb*, Dâru Sâdir, I-XII, I. Baskı, Beyrut 1968.

İbn Hacer el-Heytemî, Ahmed b. Muhammed el-Mekkî (974/1567), *el-Hayrâtü'l-hisân fî menâkibi'l-İmâmî'l-Azam Ebî Hanîfe en-Nu'mân*, Mısır 1304.

İbn Hallikân, Ebu'l-Abbas Şemsuddin Ahmed b. Muhammed (681/1282), *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâ'iz-Zemân*, I-VIII (thk. İhsan Abbas), Dâru's-Sekâfe, Beyrut 1978.

İbn Hişâm, Ebu Muhammed Cemaluddin b. Hişâm el-Basri (218/833), *es-Sîratü'n-Nebeviyye* (thk. Mustafa es-Sekka), Daru'l-Hayr, I. Baskı, Beyrut 1992.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (273/886), *es-Sünen*, (thk. Sâlih b. Abdülazîz/2756 sayfalık ve tek ciltlik Kütüb-i Sitte baskısı), Dârü's-selâm li'n-neşr ve't-tevzî', 3. Baskı, Riyâd 2000.

İbn Sa'd (230/844), *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, I-IX, Dâr Sâdir, Beyrut 1968.

İbnu's-Salâh, Ebû Amr Osmân b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî (643/1245), *Ulûmu'l-hadîs* (thk. Nûruddîn 'Itr), Dâru'l-Fikr, I. Baskı, Dimeşk 1986.

İbn Teymiyye, Mecduddîn Ebu'l-Berakât el-Harrânî (728/1328), *Minhâcu's-sunneti'n-nebeviyye*, I-IX, Mektebet İbn Teymiyye, Kâhire 1989.

Koşum, Adnan, "Akıl (Re'y)-Nakil (Eser/Hadis) Ayrışmasının Fikhî Boyutları", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy.12, 2008, s.87-98.

Muhammed Ebû Zehra, *Ebû Hanîfe*, Kâhire 1947; Konya 1973.

Muhammed Zâhid el-Kevserî (1371/1951), *Fikhu Ehli'l-Irak ve hadîsuhum* (thk. Abdulfettah Ebu Ğudde), Mektebetü'l-Matbuati'l-İslamiyye.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim ibnü'l-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî (261/875), *es-Sahîh*, (thk. Sâlih b. Abdülazîz/2756 sayfalık ve tek ciltlik Kütüb-i Sitte baskısı), Dârü's-selâm li'n-neşr ve't-tevzî', 3. Baskı, Riyâd 2000.

Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali (303/915), *es-Sünen*, (thk. Sâlih b. Abdülazîz/2756 sayfalık ve tek ciltlik Kütüb-i Sitte baskısı), Dârü's-selâm li'n-neşr ve't-tevzî', 3. Baskı, Riyâd 2000.

Serahsî, Şemsuddîn Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed (490/1090), *el-Mebsût*, I-XXX, Daru'l-Ma'rife, 2. Baskı, Beyrut 1398.

Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir (310/922), *Târîhu'r-rusûl ve'l-mulûk*, I-X (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Mısır 1970.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevrâ (279/892), *es-Sünen*, (thk. Sâlih b. Abdülazîz/2756 sayfalık ve tek ciltlik Kütüb-i Sitte baskısı), Dârü's-selâm li'n-neşr ve't-tevzî', 3. Baskı, Riyâd 2000.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.

Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1374), *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, I-XXIII (thk. Şuayb el-Arnâvut), Müessesetü'r-Risale, 3. Baskı, Beyrut 1985.

....., *Tezkiratü'l-huffâz*, I-IV, Beyrut 1956.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah (538/1143), *el-Fâik fî Ğarîbi'l-Hadîs*, I-II, Mısır, 1971.

....., *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmidi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*, I-IV (thk. Muhammed Abdüsselâm Şâhin) Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1995.

Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdullah (794/1392), *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, I-IV (thk. Yûsuf Abdurrahman el-Mer'aşî), Dârü'l-Ma'rife, Beyrut 1990.

ÖZET

TARİH KAYNAKLARINDAN ÖZGÜN BİR HADİSÇİ PORTRESİ: ŞA'BÎ

Kişileri ve olayları bütün sosyal ve kültürel detaylarıyla inceleyen tarih ilmi, öteki ilimler için alternatifsiz bir kaynak konumundadır. Bu noktada tarihten en fazla yararlanan ilim dallarından biri olan hadis, özellikle yer ve kişi adları, siyasi ve askeri gelişmelerin zamanlaması gibi konularda onunla yakın ortaklık ve işbirliği içindedir. Bu çalışma, hadis ile tarih arasındaki söz konusu ortaklıktan yola çıkmakta; bu ortaklığın merkezindeki rical ilmini inceleme alanı olarak seçmekte ve iki taraf için de belirleyici rol üstlenmiş bir isme yönelmektedir.

Ebû Amr Âmir b. Şerâhil eş-Şa'bî (110/728), hareketli kişiliği, derinlikli düşünceleri, eşsiz hafızası ve sağlam rivayetleri ile ön plana çıkan ve hadis, tefsir, fıkıh, İslam Tarihi ve Arap Dili gibi pek çok branşın oluşumu üzerinde büyük etkisi olan bir tabii alimdir. Beş yüzü aşkın sahabiyle görüşme imkanı bulmuş olan Yemen asıllı bu alim, hadis rivayetini fazla önemsememekle haksız olarak eleştirilen kent Kûfe'nin hadis ekolünü kuran kişilerden birisidir. Görüşleri sonradan farklılaşmış bile olsa, İmam Ebû Hanîfe'yi keşfedip ilim dünyasına hediye eden de yine Şa'bî'dir.

Hadis açısından bakıldığında ise bu çalışma, sadece senetlerde geçen birer isim olarak tanınan pek çok râvinin ne denli orijinal ve çok boyutlu bir hayat hikayesine sahip olduğunu hatırlatmayı amaçlamaktadır.

ABSTRACT:

AN AUTHENTIC HADITH SCHOLAR PORTRAIT FROM HISTORICAL SOURCES: SHA'BI

The science of History investigating people and events in social and cultural details is in the position of a resource for other sciences without any alternative. At this point, the science of Hadith is one of the sciences benefiting from History by having cooperation and partnership especially in terms of place and person names, the timing of political and military developments. This study sets out by the partnership between Hadith and History, selects the science of Rical as the investigation area that is in the center of this partnership and heads towards a name undertaking a characteristic role for both sciences.

Ebu Amr Amir b. Sherahil el-Sha'bi (110/728), a tabii scholar, stands in the forefront with his active personality, deep thoughts, unique memory and strong hearsays and had great influences on the formation of many branches such as Hadith, Tafsir, Fiqh, Islamic History and Arabic Language. He was of Yemen stock and had the opportunity of talking to more than five hundred sahaba. He has been one of the people who have settled the city Kufe Hadith School that has been unjustly criticized in terms of not considering the hadith hearsay sufficiently. He discovered Imam Ebu Hanifa and presented him to the science world, although he had disagreements with Imam Ebu Hanifa later.

When the hadith point of view is considered, the objective of this study is to remind that many Rawis only known with their names in hadith sanads had original and versatile biographies.

مختصر البحث:

صورة محدث أصلية عن المصادر التاريخية: الشعبي.

علم التاريخ الذي يبحث عن الناس والأحداث مع كل التفاصيل الاجتماعية والثقافية، يرى بمكانة مصدر لا بديل له بالنسبة للعلوم الأخرى. ففي هذه النقطة، يُعدّ الحديث من أكثر العلوم إستفادةً من التاريخ، ويتفق ويتعاون معه في أسماء الأمكنة والأشخاص وتعيين أزمنة التطورات السياسية والعسكرية على وجه الخصوص. أما هذا البحث، فينطلق من منطلق المشاركة المشارية إليها بين الحديث والتاريخ، ويتخذ علم الرجال (وهو محور هذه المشاركة) ساحةً للتأمل، ويتوجه نحو اسم لاعبٍ دوراً أساسياً لكلا الطرفين.

فأبو عمرو عامر بن شراحيل الشعبي، كان أحد علماء التابعين، وامتاز بشخصيته النشيطة، وأفكاره العميقة، وذاكرته الفريدة، ونقوله الوثيقة. وأثر على تكوّن العديد من الفنون تأثيراً بليغاً، مثل الحديث والتفسير والفقه وتاريخ الإسلام واللغة العربية. فهذا العالم اليميني الأصل الذي أدرك ما يزيد على خمس مئة من أصحاب رسول الله (صلى الله عليه وسلم)، هو أحد من أسس مدرسة الحديث في مدينة كوفة، المتهمّة -بغير حق- بقلة الإهتمام برواية الحديث. فهو أيضاً أول من اكتشف الإمام أبا حنيفة وأهداه إلى عالم العلم، وإن اختلفت آرائها فيما بعد.

ومن وجهة نظر حديثة، يستهدف هذا البحثُ التذكيرَ بأن كثيراً من الرواة المعروفة كواحد من الأسماء المذكورة في الأسانيد فقط، إنما كان لهم حكايات متنوعة وذات أبعاد مختلفة في حياتهم.